

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Р.Л. Сопільник
ГУМВС України у львівській області

В статі розглянуто проблемні питання розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ключові слова: Легалізація, доходи, організована злочинна діяльність, злочини.

В статье рассмотрены проблемные вопросы расследования легализации доходов, полученных преступным путем.

Ключевые слова: Легализация, доходы, организованная преступная деятельность, преступления.

The article discussed issues investigation legalization of proceeds from crime.

Key words: legalization, income, organized criminal activity, crimes.

Постановка проблеми. Нині стало вже очевидним, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, посідає важливе місце у структурі організованої злочинної діяльності. І від створення дійових механізмів протидії йому залежить ефективність боротьби з багатьма видами злочинів, у тому числі й з тероризмом.

Аналіз останніх досліджень і набуття. Набуття чинності базового Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” [1] з 12 червня 2003 р., а з ним і ст. 209 та 209-1 Кримінального кодексу (КК) України [2] у новій редакції створює низку проблем для правоохоронних органів щодо їх застосування. Ці проблеми обумовлені, з одного боку, безсистемністю та заплутаністю попереднього законодавства щодо протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, а з другого – положеннями вказаних статей, які не відзначаються правовою бездоганністю. Наприклад, у них не визначено мінімальну суму доходів, легалізація якої має тягнути кримінальну відповідальність (можливо це сума фінансової операції у 80 тис. грн, яка підлягає фінансовому моніторингу згідно зі ст. 11 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”?). Крім того, введена подвійна шкала визначення розміру викрадених і легалізованих коштів (для викраденого майна великий розмір – 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і більше, а для легалізації великий розмір – 6000 неоподаткованих мінімумів і більше). Відсутнє також чітке законодавче визначення суб’єкта цього злочину, що породжує різні тлумачення цього елемента складу злочину (наприклад, чи є суб’єктом особа, яка вчинила предикатний злочин?). Виглядає явно незбалансованою й міра покарання за легалізацію доходів у порівнянні з покаранням за основний злочин, у результаті якого були отримані ці доходи. Так, вчинення вимагання за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 189 КК) карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років, а легалізація отриманих у такий спосіб доходів карається позбавленням волі на строк від 7 до 12 років (ч. 2 ст. 209 КК).

Постановка завдання. Названі недоліки і шляхи їх усунення вимагають ґрунтовної роботи щодо вдосконалення кримінального законодавства. Крім того, є й проблемні питання методики розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, які потребують свого вирішення.

Виклад основного матеріалу. Перш за все вказівка в редакції ст. 209 та 209-1 КК України на злочинний спосіб здобуття доходів, що легалізуються, ставить перед слідчими підрозділами досить непросте завдання доказування цієї обставини. Це фактично означає,

що кримінальні справи, порушені за вказаними статтями, можуть розслідуватися тільки в поєднанні з кримінальною справою про основний (предикатний) злочин, у результаті якого і були одержані грошові кошти або інше майно.

У зв'язку з цим принципово важливим є висновок про те, що порушення кримінальних справ за вказаними статтями КК України можливе лише після порушення кримінальної справи про основний злочин. Тобто інформація отримана в результаті внутрішнього чи державного фінансового моніторингу про сумнівні фінансові операції сама по собі не може бути підставою для порушення кримінальної справи згідно зі ст. 209 КК. Така інформація може бути підставою тільки для проведення відповідних перевірочних дій. Якщо в результаті таких перевірочних дій будуть встановлені дані, що містять ознаки предикатного злочину, то спочатку порушується кримінальна справа про предикатний злочин і тільки після цього може бути порушена кримінальна справа відповідно до ст. 209 КК. Таким чином, важливе для методики розслідування положення, а саме – характер слідчих ситуацій початкового етапу розслідування легалізації злочинних доходів визначається ситуацією, що склалася за кримінальною справою про предикатний злочин.

Аналіз матеріалів кримінальних справ, зокрема про економічні злочини, дає підстави для висновку, що легалізація злочинних доходів є необхідним елементом певних технологій злочинного збагачення. Організованими злочинними групами вчинюється сукупність (комплекс) різних, але взаємопов'язаних однією метою злочинів, в яких легалізація доходів відіграє важливу роль у приховуванні, збереженні від вилучення злочинно отриманих коштів. Тому методика розслідування злочинів, передбачених ст. 209 та 209-1 КК України, нерозривно пов'язана з методиками розслідування предикатних злочинів, тобто повинна мати комплексний характер. На нашу думку, зважаючи на те, що злочинність набуває системного характеру, вивчення технологій злочинної діяльності і розробка комплексних методик розслідування окремих груп злочинів у тій чи іншій сфері діяльності є одними з найбільш актуальних напрямів криміналістичних досліджень на сучасному етапі.

Технології злочинної діяльності поєднують у собі комплекси взаємо-пов'язаних злочинів проти власності, господарських, посадових, комп'ютерних злочинів і набувають ознак системної діяльності. Одним з головних факторів існування комплексу злочинів як системи, на нашу думку, є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки. Цей ланцюг характеризується наявністю основних і підпорядкованих злочинів. Причому підпорядковані злочини виступають формою, способом чи необхідною умовою вчинення злочину основного.

До основних (предикатних) злочинів, з якими тісно пов'язана легалізація отриманих у такий спосіб доходів, належать ті, що безпосередньо спрямовані на заволодіння чужим майном чи одержання іншої незаконної вигоди: шахрайство (ст. 190 КК); заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК); контрабанда (ст. 201 КК); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК); злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (ст. 305-320 КК).

До підпорядкованих (вторинних) злочинів можуть бути віднесені: незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України); фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України); легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209, 209-1 КК) та деякі інші.

З урахування характеру зв'язків між предикатними і вторинними злочинами можуть бути виділені кілька технологій злочинного збагачення, в яких відмивання коштів є невід'ємним елементом.

Технологія розкрадання безготівкових коштів з використанням комп'ютерної техніки для здійснення фіктивних електронних платежів. Дана технологія характерна для сфери банківської діяльності, коли службовцем банку чи "хакером" викрадаються кошти з рахунків клієнтів банку. Її складає комплекс злочинів, в якому основним злочином є розкрадання коштів шляхом зловживання службовим становищем або шляхом шахрайства, а підпорядкованими – підробка документів (в електронній формі), незаконне втручання в роботу

комп'ютерних систем, фіктивне підприємництво. Заключним ланцюгом злочинної діяльності є легалізація отриманих у такий спосіб коштів.

Технологія злочинного збагачення шляхом обману – укладання фіктивного господарського договору (купівлі-продажу) на умовах попередньої оплати з наступним заволодінням коштами партнера. Вона характерна для організованих злочинних груп, які спеціалізуються на пошуку підприємців, схильних заради великих прибутків до ризикованих операцій. Шахрайство у цьому випадку обов'язково супроводжують підrobка документів і печаток, фіктивне підприємництво, відмивання коштів, одержаних злочинним способом, та деякі інші підпорядковані злочини.

Технологія злочинного збагачення шляхом заснування інвестиційної фірми (довірчого товариства, пенсійного фонду, страхової компанії) з наступним заволодінням коштами вкладників властива організованим злочинним групам, які використовують ідею “фінансової піраміди”. Заволодіння чужими коштами у цьому випадку супроводжується підrobкою документів, порушенням порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів, зловживанням службовим становищем та маскуванням джерел походження кримінальних доходів для їх подальшої легалізації.

Технологія розкрадання коштів шляхом введення в обіг фіктивних платіжних документів характерна для злочинних груп чи окремих злодіїв, які підrobлюють платіжні доручення, векселі, акредитиви та інші цінні папери, які є засобами платежу. Ця злочинна технологія збагачення відома правоохоронним органам багатьох країн СНД як шахрайство : використання банківських “авізо”.

Технологія злочинного збагачення шляхом обманного одержання і привласнення кредиту властива підприємцям-шахраям, які при укладанні кредитного договору з банком подають фіктивні (підrobлені) документи, які свідчать про гарантії повернення кредиту. Шахрайство у такому випадку поєднується з низкою інших злочинів, у тому числі й відмиванням одержаних у такий спосіб коштів.

Технологія злочинного збагачення шляхом одержання безпідставного відшкодування з державного бюджету податку на додану вартість (ПДВ використовується підприємцями-шахраями, які подають до державних податкових адміністрацій фіктивні документи про здійснення експорту товарів. Відповідно до Закону України “Про податок на додану вартість” (п. “а” ст. 5) [3] експортні операції вітчизняних виробників стимулюються звільненням таких операцій від сплати ПДВ (шляхом повернення сплачених сум). Використовуючи підrobлені документи, злочинні групи, до яких залучаються працівники податкових адміністрацій, контролери митних постів, “викачують” у такий спосіб з бюджету величезні кошти. У цій ситуації з шахрайством поєднується низка господарських та службових злочинів.

Технологія розкрадання бюджетних коштів шляхом придбання у комерційних структур товарів, одержання від них послуг за завищеними цінами використовується службовими особами – розпорядниками бюджетних коштів різного рівня. Її суттєвість полягає в укладанні службовими особами бюджетних установ чи організацій не вигідних господарських договорів, у результаті яких державні кошти “перетікають” у кишені чиновників і наближених до них підприємців. У такому випадку має місце комплекс злочинів, у якому основним є заволодіння коштами шляхом зловживання службовим становищем або шахрайства, а підпорядкованими – порушення законодавства про бюджетну систему (нецільове використання бюджетних коштів), службове підrobлення, а також легалізація злочинно отриманих коштів.

Технологія злочинного збагачення шляхом створення “конвертаційних центрів” та надання за їх допомогою незаконних послуг. Конвертаційний центр представляє собою протиправну фінансову систему, що містить у собі кілька елементів: а) мережу фіктивних підприємств (зареєстровані, як правило, на підставних осіб); б) комерційні банки; в) обмінні пункти валют. Такі офіційно зареєстровані комерційні структури об'єднані єдиним задумом на вчинення тіншових фінансово-господарських операцій за певною злочинною технологією. Зокрема вони надають платні “послуги” керівникам підприємств різних форм власності по ухиленню від сплати податків, легалізації злочинно отриманих коштів, незаконному зняттю з банківських рахунків готівкової гривні та її конвертації у ВКВ із наступним перерахуванням останньої на рахунки в закордонних банках.

Технологія злочинного збагачення шляхом контрабанди певних товарів (бензину, автомобілів). Ця злочинна діяльність базується на одержанні доходів за рахунок ухилення від сплати митних зборів і платежів. При цьому, крім основного злочину (контрабанди), вчиняються такі підпорядковані злочини, як підробка документів, хабарництво, службове підроблення тощо. При цьому, на контрабандний товар виготовляються фіктивні документи, що фактично є його легалізацією.

Технологія злочинного збагачення, яка базується на незаконному виготовленні (викраденні) і збуті наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наркобізнес є одним з найбільш прибуткових видів злочинної діяльності і передбачає, як правило, комплекс злочинів, у якому легалізація отриманих доходів є необхідним елементом.

Висновки. У наведених технологіях злочинної діяльності виконання окремих складових її ланок розподіляється між членами злочинної групи. Тому вчинений організованою групою основний злочин можна порівняти з мозаїчною картиною, фрагменти-камінчики якої виконані різними особами. Кожна окремо взята ланка (діяння) може містити ознаки закінченого якого-небудь підпорядкованого злочину, але може і не мати. При розслідуванні організованої злочинної діяльності важливо довести наявність необхідного зв'язку між окремими діяннями-ланками, що, як свідчить слідчо-судова практика, досить непросто. Тому методика розслідування такого злочину, як легалізація злочинно отриманих доходів повинна здійснюватися у комплексі з методиками розслідування основних і підпорядкованих злочинів.

На нашу думку, саме формування комплексних методик розслідування злочинних технологій може підвищити ефективність досудового розслідування злочинів, у тому числі легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. У зв'язку з цим потрібно визнати пріоритетним напрямом наукових досліджень розробку методик виявлення і розслідування легалізації майна, здобутого злочинним шляхом, у поєднанні з розробкою методик розслідування предикатних злочинів (комплексних методик розслідування злочинів окремих видів). Потребують відповідних змін і навчальні програми закладів підготовки і підвищення кваліфікації кадрів для правоохоронних органів, зокрема, шляхом введення спеціального курсу "Виявлення і розслідування економічних злочинів", у якому б передбачалося вивчення зв'язків між окремими видами злочинів, особливостей порушення кримінальних справ, у тому числі про легалізацію майна, здобутого злочинним шляхом, і проведення досудового розслідування.

Література

1. Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом".
2. Кримінального кодексу (КК) України.
3. Закон України "Про податок на додану вартість".